

Előadások a klasszikus magyar irodalomból

Felvilágosodás kori líra II. (BA-minor, nappali)

Labádi Gergely

glabadi@yahoo.de

SZTE BTK Klasszikus Magyar Irodalom Tsz.

http://www.kiad.hu/main_elemzesek.htm

Szeged, 2009. február 19.

Alkalmi költészet: Csokonai példája

- „Közvetlenül Csokonai előtt, alatt és után verselők hosszú sorát halljuk zszibongani, mely az akkor előtérben álló iskolák egyikéhez sem szegődve, sőt úgy látszik, tudomást sem véve róluk, haladt a népszerű köznapiság széles, poros országútján. Azon iskola volt ez – ha ugyan iskolának lehet mondani –, mely egyenest a »poetica classisok« napi és heti gyakorlataiból cseperedett fel. Önteni a verset valamely feladott tárgyról, mint »az év négy szaka«, a »reggel«, »az égő ház«, »a zivatar«, »a középszer«, »a hivalkodás« stb. vagy valamely »patrónus« nevenapjára örvendő, halálakor gyászéneket enyvezni össze, többnyire latinul, de olykor kivételesen magyarul is: ez volt a költészet műhelye, a költői hivatás criteriuma, hol az, ki a többi felett ügyesség, könnyűség által kitűnt – kivált ha még azonfelül tanulótársait s a disznótorokat is tudta mulattatni furfangos vagy priapi [pajzán] versekkel –, már az iskola falai közt megnyerte a felavató olajt; kilépvén pedig már előre némi nimbus várt rá az illető társas körökben, melyek ízlése nem kívánt jobbat.” (Arany János: *Irányok. 1861–1862.*)

Alkalmi költészet: Csokonai példája

a 18. sz. vége ismeretlen világ

- Arany János leírása nemcsak a 18. századra érvényes, hanem még jóval később is, Vörösmarty, Arany költészetének (vagy költészetük egyes rétegeinek – pl. Arany: „magánérdekű versek”) értelmezésekor figyelembe kell venni
- az irodalom és a költő fogalma *szemben* a mai élményalapú (az élet kitüntetett pillanata), alapvetően a romantikában kialakuló felfogásától (hívószavak: teremtés, eredetiség, zsenikultusz)

társadalmi elvárás a 18. sz. végén

- mindenkinek, aki bármilyen magasabb iskolát végzett, orvos vagy ügyvéd lett, esetleg pap, tanár, el kellett végeznie a gimnázium ún. költészeti osztályát, az Arany által emlegetett „poetica classis”-t
- taníthatóság: mitológiai ismeretek, verstan, klasszikusok (Phaedrus, Vergilius, Horatius, Ovidius, Terentius)

Alkalmi költészet: Csokonai példája

társadalmi elvárás a 18. sz. végén (folyt.)

- taníthatóság: sententia, pictura
- Csokonai idejében: magyar verselés (is)
- a poéta-lét eszménye a társaságot szórakoztató, a társadalmi elitet dicsőítő versgyártó
- a reprezentatív funkción túl: az irodalom előkészítő – közvetít tudatlanság és tudomány között

a Csokonai-életmű és a korabeli társadalmi elvárások

- Csokonaitól sem idegen az alkalmi költő szerepe: Kuruzs, Tsikorgó, Tempefői [!]
- kéziratban terjednek, Cs. hírnevét megalapozzák, éltetik – pajzán versek (A pendelbergai vár formája és megvétele)
- szórakoztató cél, iskolai eszközkészlet (poétika-retorika, mitológia) – Konstantzinápoly (dáma-bibliotéka, ázsiai membrána, szultán író tolla)

Alkalmi költészet: Csokonai példája

a Csokonai-életmű és a korabeli társadalmi elvárások (folyt.)

- kötetei: diétai Magyar Múzsza, Alkalmatosságra írt versek
- elhatárolódás: Rhédeytől elfogadja a fizetséget, mint *versifikátor*, de arra kéri, hogy a *poétának* is küldjön valami emléket a feleség holmijai közül
- az irodalom előkészítő szerepe a legkorábbi időktől kezdve végigkíséri Cs. költészetét (mint mindenkiét a 18. században)

Csokonai: Ars poetica és ciklus

„Ars poetica”: A vidám természetű poéta

- 1793, programvers, több kötetterv élén (Az én poézisom természete [Lilla])
- polemikus: boldogság vs. szomorúság
- költők: [Anakreón, Háfiz] vs. Edward Young, James Hervey, Jean Racine, W. Shakespeare
- boldogság értelmezése: a) evilági boldogság; b) egyéni boldogság (feltételezi mindenki boldogságát [Anakreóni dalok előszava]; c) nem buja, de érzéki rokokó

Lilla. Érzékeny dalok három könyvben (1802 [1805])

- boldogságfilozófia jegyében:
 - a) szenzualista filozófia testi érzékenysége (materializmus)
I. még: érzékiség
 - b) a szerelem mindent átható érzelme, ereje
 - c) a természetes ember elve, amely a civilizált világgal szemben határozza meg az ember-lét értelmét

Csokonai: Ars poetica és ciklus

Lilla. Érzékeny dalok három könyvben (1802 [1805])

kétfajta olvasási mód (érzékeny dalok és poétai román):

- a) szelekciós, varietás-elvre épülő gyűjtemény, amely az 1793–1802 között született versek közül válogat: formai (verselés, műfaj) és tartalmi változatosság – antik előképek (I. Horatius kötetének értelmezése)
- b) lineáris történetelbeszélés, amelyet az előszón kívül, az ajánlóvers, a gr. Erdődynének címzett szöveg tesz lehetővé – Kisfaludy Sándor A kesergő szerelem c. kötete (1802)

A költészeteszmény változásai

18. sz. vége: új költészeteszmény és kifejezőkészlet

- Cs. az európai hagyománynak megfelelően a görög-római antikvitás kultúráját tekintette fő viszonyítási pontnak
- európai fejlemények a 18. sz. végén (és Cs. költészete):
 - 1) anakreóni költészet felfedezése (bár antik, de addig nem volt népszerű, tehát a hagyományos eszközöket is bővíti),
 - 2) keleti költészet (zsidó [Biblia] és perzsa [Háfiz]);
 - 3) nordikus (germán [Edda], ill. kelta [Osszián])
- az egyes költészettípusokat az adott nép karakteréből vezetik le. Innen logikus lépés Csokonainak a m. népköltészet felé fordulása (az aranykor lowth-i leírása feltűnően egybecseng az általában magyar világgal [egyenlőség, egyszerűség, egyedüliség, alig van kereskedelem, a föld javaiból élnek...])

Az osszianizmus

Osszianizmus

- osszianizmus (1760-as évek, MacPherson, német közvetítés)
- a recepciónak három iránya volt: 1) személyes érzelmesség; 2) hazafias érzelmek; 3) a narratológiai technika, elbeszélői és szerkesztési eljárások másolása – szóbeli előadás imitálása
- több magyar fordítója is volt: Batsányi, Ráday, Kazinczy, maga az osszianizmus Döbrentei Gábor, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc munkásságában is kimutatható
- Mo-n a recepció korai időszakából adódóan is (Batsányi) elsősorban a hazafias vonalat képviseli, tehát a személyes érzelmkifejezés elmélyítésének lehetősége kevésbé jellemző (Werther, Ráday)

Az osszianizmus

Osszianizmus (folyt.)

- „Higgyétek el: a régiség becse nem a romok pompájában fekszik. A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körülte tolongó gyermekeinek beszél. Hallgatják azok a harcokat, a veszélyeket, a fájdalmat, dicsőséget; s mindezek nem az atyáéi már egyedül. Ő elhúny, de harcai, veszélyei, fájdalma és dicsősége, gyermekeire maradnak osztályrészül. Ezek emlékezete köti össze az élőket az elnyúgodottal továbbra is; és e kötelék az egymásra következő nemzetségeket szellemi kapcsolatban tartja.” (*Kölcsey: Mohács. 1826.*)
- a hazafias jelleg előtérbe kerülésével együtt ugyanakkor nem reflektáltak a közegváltás problémájára: írásban kell megteremteni azt az egységet, amelyet az ossziáni dalok bárdjai még a jelenlétben történő újramondással tesznek meg: költészet és nemzet (bárdköltő)

Az osszianizmus

Osszianizmus (folyt.)

- válasz: regeköltészet (Kisfaludy S.), eposzköltészet megújítása (Döbrentei G.)
- válasz: színház intézménye:
„Azonban, csak az övéhez [ti. Ányos Páléhoz] rokon lélek volna alkalmas magát a nemzetiséggel jóltevő öszveérésbe hozhatni; s illy lélek a poesisnek akarmellyik pályáján is tudna ugyan a nemzet szívéhez útat találni: de még is minden kétségen túl legegyesesb ösvény a játékszíni költésben nyílhatna meg. A poesis minden nemei közt ez áll a közönséges életkörrel legegyesesb, s legkönnyebben érezhető öszvefügésben.” (Kölcsey: Nemzeti hagyományok. 1826)

Klasszika és romantika közt

Vercsinálás vs. poézis

- Az 1790-es években számos olyan megnyilatkozás van Mon (Csokonai, Földi, Kármán), amelyek a klasszicista poétika formai szabályainak, a felvilágosodás racionalitásának háttérbe szorulásáról tanúskodnának. Pedig nem.
- Ez a gondolat is tipikusan klasszicista, a 18. századi európai irodalomban közhely: vers nélkül is lehet valaki költő (nem a forma teszi a költőt, hanem a tartalom, a lényeg).

Költészet és költői hivatásról vallott elképzelései Csokonainak

- A tudni érdemes dolgok verses formában történő megfogalmazása mellett Csokonainál erőteljes megnyilatkozások az originalitás mellett is (Alkalmatosságra írt versek előbeszéde, A magánossághoz, a Dorottya előszava), amelyek nem szoríthatók bele a poétika 18. századi megújulásába: nem megfelel a szabályoknak a zseni, hanem saját magából megteremti őket.

Klasszika és romantika közt

- Horváth János Berzsenyi-tanulmánya (1924) óta közkinccs
 - alapvető paradigma: deákos/klasszicista költő (verselés, műfaj, versvilág, minták) – megszólíthatatlan
 - „[E] magyar Horatius erőteljes külsőségei alatt egy modern ember sebzett mélasága sajog; gigászi műfegyelme alatt emberi önmegtagadás, antik, pogány bölcsessége alatt keresztény rezignáció borong.” (Horváth János, 1927)
 - alapélmény: egyetemes elmúlás ÉS az elmúlhatatlan, állandó érték utáni vágy
- eszköz: klasszikus, aranykori és a valódi táj egybemosása:
„Zúg immár Boreász, a' Kemenes fölött. / Zordon fergetegek rejtik el a' napot. / Nézd a' Ság tetejét hófuvatok fedik, / 'S minden bús telelésre dőlt.” (Horátz) [Vö. „Nézd, a hegyeknek puszta girincein / mint fénylik a hó! Görnyed az ősz liget / a súly alatt, s a röst folyónak / zajjai partjaihoz hegednek.” (Verseghy–Horatius, 1806)]

Felhasznált irodalom

(Az *Előadások a klasszikus magyar irodalomból* tematikájában megadottakon túl.)

- Arany János: Irányok = Arany János összes művei. Prózai Művek 2. S.a.r. Németh G. Béla. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968: 154–170. (AJÖM XI)
- Horváth János: Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből. Berzsenyi Dániel = Horváth János: Tanulmányok, I–II, Debrecen, 1997, I:167–180.
- Szauder József: Csokonai poétikájához: Kritikatörténeti tanulmány = Szauder József, *Az éj és A csillagok: Tanulmányok Csokonairól*, s.a.r. Szauder Mária, Bp., Akadémiai, 1980, 339–367.